

TRAUMA LOCUIRII CA TRAUMĂ IDENTITARĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ A DECENIILOR 2010–2020. DUȚESCU, BRANIȘTE, NOVAC

Teodora DUMITRU

Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
The Romanian Academy, “G. Călinescu” Institute of Literary History and Theory
Lucian Blaga University of Sibiu
E-mail: teodorililianadumitru@gmail.com

THE TRAUMA OF LIVING AS IDENTITY TRAUMA IN THE ROMANIAN LITERATURE OF 2010–2020:
DUȚESCU, BRANIȘTE, NOVAC

Abstract: In this essay I address a particular case of economic trauma, housing anxiety, the difficulty of obtaining housing, as reflected in Romanian literature published after 2008, the year of the global financial crisis. The housing anguish is sometimes complicated or prolonged in some post-communist Romanian writers, such as Lavinia Braniște, into an identity trauma, of the unfulfilled desire to belong to a community, to build a couple, to hold on to a "homeland", to a certain securing collective. At other times, as with Ruxandra Novac, the economic-identity trauma moves into a new form of epigenetic adaptation: the development of an interest in non-belonging, in the transnational, in a diffuse global, the urge to belong appearing as an obsolete form of control exercised by tradition over the individual. The young architect involved in the private real estate business, M. Duțescu's emblematic character, is the antagonistic/ complementary model of the characters or voices of Braniște and Novac's literature: he constructs spaces of the individual's capture in a logic of inhabitation/ ownership of real estate that they either cannot afford (Braniște) or reject (Novac).

Keywords: economic trauma, global financial crisis, housing anxiety, ownership, Lavinia Braniște, Ruxandra Novac, Mihai Duțescu

Citation suggestion: Dumitru, Teodora. "Trauma locuirii ca traumă identitară în literatura română a deceniilor 2010–2020. Duțescu, Braniște, Novac." *Transilvania*, no. 7 (2023): 36–43.
<https://doi.org/10.51391/trva.2023.07.05>.

În eseu de față abordez un caz particular al traumei economice, angoasa locativă, a dificultății obținerii unei locuințe, așa cum se reflectă ea în literatura română publicată după 2008, anul crizei financiare globale. Angoasa locativă se complică uneori sau se prelungește la unii scriitori români din postcomunism, ca Lavinia Braniște, într-o traumă identitară, a dorinței nesatisfăcute de a aparține unei comunități, de a construi un cuplu, de a ține de o „patrie”, de un colectiv securizant oarecare. Alteori, ca la Ruxandra Novac, trauma economic-identitară mutează într-o nouă formă de adaptare epigenetică: dezvoltarea unui interes pentru

non-apartenență, pentru transnațional, pentru un global difuz, pulsivitatea apartenenței apărând ca o formă obsoletă de control exercitat de tradiție asupra individului. Tânărul arhitect implicat în afaceri imobiliare private, personajul emblematic al lui M. Duțescu, e modelul antagonic/ complementar al personajelor sau al vocilor literaturii lui Braniște și Novac: construiește spații ale captării individului într-o logică a locuirii/ deținerii de proprietăți imobiliare pe care acestea fie nu și-o permit (Braniște), fie o resping (Novac).

Toposul proprietății private – al moștenirii, restituirii sau achiziționării unei locuințe – obține

în postcomunismul european o pondere pe care n-o avusese anterior. Cercetătoarea poloneză Agata Pyzik semnaleză, de pildă, o cvasi-psihoză a proprietății, a „interesului personal” care izbucnește în Polonia după 1989¹. Însă proprietatea, mai arată ea, nu înseamnă doar aspirația spre stabilitate, echilibru economic etc., ci și o serie de abuzuri, o frână în calea dezvoltării urbane, chiar un motiv de crimă; inclusiv tema migrării est-europenilor este intim corelată cu trauma economică și nu în ultimul rând cu trauma locuirii. Aspirația spre proprietate privată dezvoltată în Estul european fost comunist ajunge să fie percepută de unii vestici la proporții mitologice, apocaliptice. Pyzik citează un fragment din romanul lui Michel Houellebecq *Posibilitatea unei insule* (2005) unde se afirmă că încrâncenarea cu care își apără est-europenii interesul privat o întrece pe cea a nelegiuitorilor din lumea lui Balzac. Compensare a unui trecut recent în care proprietatea privată nu putea depăși anumite limite, cetățenii statelor comuniste neputând acumula averi personale dincolo de un anumit prag, singura lor datorie fiind aceea de a participa la sporirea avuției naționale, colective, visul proprietății private devine în postcomunism o chestiune utilitară stringentă. Tinerii anilor 2000 sunt lipsiți de suportul – inclusiv locativ – pe care statul comunist îl acordase părinților lor, iar avansul capitalismului, cu inflația, șomajul ș.c.l. le induce multora teama că vor ajunge pe drumuri.

În comunism, statul se îngrijea de statusul economic al individului, asigurându-i un loc de muncă, o situație locativă, mergând până la reglementarea vieții familiale și sexuale (de pildă prin interzicerea avorturilor din anii 1970 sau prin dezavuarea concubinajelor). Însă același stat nu permitea individului să posede mai mult decât decide politica Partidului. De aceea, cu excepția nomenclaturii și/ sau a unor privilegiați, egalizarea în sărăcie, prin acoperirea nevoilor de bază, a fost, mai ales în ultimul deceniu de comunism, legea nescrisă a regimului. Acumularea de averi private era rău văzută (deținerea de valută era, de exemplu, pedepsită prin lege). Totuși, unii s-au descurcat, iar după 1989 au devenit vizibile marile averi inițiate sau acumulate de privilegiații regimului, din eșaloanele de conducere de nivel prim sau secund, oameni ai serviciilor secrete, agenți ai comerțului exterior etc. Aceștia sau descendenții lor au devenit marii sau mediocrii capitaliști români de după 1989. De atunci încoace însă, odată cu dispariția protecției sociale *basic* oferite de comunism, reîncepe să conteze și în România *averea*, nu în ultimul rând averea transmisă în interiorul familiei, ca moștenire sau ca transfer de proprietate în timpul vieții. Din spectrul mai variat al conceptului de „avere”, obținerea, deținerea sau moștenirea unei locuințe se evidențiază în mod particular. A deține o locuință devine în postcomunismul românesc o șansă, un avantaj semnificativ, iar a întreprinde eforturi pentru a obține una, când „șansele” lipsesc, devine o acțiune de stringentă importanță.

Atât în Statele Unite ale Americii, așa cum arată Melinda Cooper în *Family Values. Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* (2017) – lucrare la care mă voi referi frecvent în eseu de față –, cât și în România socialistă, anii 1970 înseamnă un declin în importanța „averii moștenite”. Oamenii se întrețin dintr-un venit relativ sigur în majoritatea lor („middle class” americană, „poporul” în largă lui majoritate din statele Europei comuniste, de fapt tot ce intra în categoria mai mult sau mai puțin fictivă de „clasă muncitoare”). Acest venit relativ sigur e constituit în mare parte din salariile oferite de o slujbă stabilă în statele comuniste europene și de suportul oferit de *welfare state* în SUA. Doar că, dacă în comunism acest avantaj venea la pachet cu o sumă de restricții și imixțiuni ale statului în viața privată a individului, în SUA programele *welfare state* de tip anii 1960 au presupus și o liberalizare a *family law*, o extindere a libertăților, în așa măsură încât a declanșat alarma neoconservatorilor, a celor care sesizau în acest proces germeii disoluției familiei americane tradiționale și îndeosebi a funcției acesteia de instrument al obținerii unui echilibru economic².

Idea de „private family” însăși fusese instrumentată și promovată în post-fordismul nord-american, atât de conservatori, cât și de liberali, fiecare cu argumente distincte, dar convergente ca soluție de degrevare a statului de cheltuieli și responsabilități³. Stânga n-a avut de făcut, în aceste condiții, decât să ranforseze mai mult sau mai puțin voluntar reprezentarea tradițională a familiei ca pol de stabilitate socială, criticând acea filozofie a muncii și a familiei „flexibile” livrate de neoliberali, care ar fi dus la disoluția vieții de familie⁴. Stânga a fost cooptată însă în lupta alături de neoliberali și conservatorii sociali în primul rând prin obsesia pentru decomodificare. Aceasta a dus la perpetuarea ideii că unele tipuri de munci trebuie să rămână neplătite sau nu pot solicita plată: e vorba de munca femeilor în gospodărie⁵. Mariajul devine astfel un contract *sui generis* care legalizează munca neplătită a femeii în cadrul domestic. Astfel, critica consumerismului și a inflației a mers de minune în consens cu normativismul unui „Protestant good sense”⁶, în care situația femeilor, deși emancipată spre finele secolului XX în raport cu ipostaza lor de casnice producătoare de progenituri din normativismul fordist, căci nu mai depind de salariul bărbatului *breadwinner*, devine marcată de angoase și insecurități neexperimentate anterior⁷. Una peste alta, în post-fordismul nord-american, dar și dincolo de granițele SUA, familia și relațiile de cuplu au fost reprezentate ca *asset*-uri economice sau ca epifenomene ale unor strategii politice⁸. Dacă inflația din anii 1970 ajunge să fie calificată drept o problemă (de) morală („a moral issue”, Paul Volcker), sexul/ familia devine nici mai mult nici mai puțin decât un „economic asset”.

Câtă vreme familia și economia de piață sau „obligațiile de serviciu” ori de „muncă” par concepte simbiotice în

filozofia fordismului și a post-fordismului, câtă vreme viața sexuală însăși devine un „economic asset”, câtă vreme conceptul de „flexible family” merge mână în mână cu noile priorități ale neoliberalismului („flexible work”), relația de cuplu și dinamica economică ajung să se condiționeze reciproc⁹. Una devine oglinda celeilalte. Reflectarea reprezentării muncii în reprezentarea familiei are o anvergură similară în comunism și continuă să aibă și după căderea acestuia, când societățile din fostele state ale blocului socialist european se apropie mai mult de modelul neoliberal occidental, îndeosebi nord-american.

Tensiunea între democrație și piața liberă observată de cercetătoarea maghiară Agnes Gagyi în Europa de Est postcomunistă¹⁰ devine tot mai evidentă după 2008, inclusiv pe teren american unde, așa cum arată Cooper, conceptul aparent filo-social, egalitarist, de „democratizare a creditului” lansat de regimul Bill Clinton în anii 1990 nu face decât să favorizeze exacerbarea politicilor neoliberale¹¹. Această tensiune se regăsește din plin și în literatura unor autoare din postcomunismul românesc ca Lavinia Braniște, în *Interior zero* (2016), și Ileana Negrea, în *Țumătate din viața mea de acum* (2021)¹². În poemul *Dreptul la locuire*, Negrea știe exact despre ce vorbește, nu ezită să numească și să sancționeze angoasa locativă: „Locuirea e un spate de lingură/ Pe care fața ta e alungită/ Absurdă”. La aceste scriitoare, până și accesul la un credit aparent prietenos, accesibil oricui – adică până și beneficierea de „democratizarea creditului”¹³ – rămâne o iluzie sau o aspirație. Cristina, protagonista lui Braniște, doar se califică pentru a lua credit, fiindcă are un job stabil, dar nu reușește să-l și ia efectiv; în schimb, mulți alți eroi ai literaturii române postcomuniste nu prezintă nici măcar minime garanții de solvabilitate.

Ca și vocea din poemele Ilenei Negrea, vocea eroinei lui Braniște e un amalgam al tuturor acestor soluții și tensiuni de reprezentare a „muncii”, a „averii”, a „asset”-urilor aferente, materiale și imateriale, dar și de reprezentare a femeii, a familiei sau a vieții de cuplu într-un post-fordism complicat cu sechelele moștenite din comunismul central și est-european.

Nu întâmplător în literatura română a anilor 2010 apare mai pregnant problema locuirii, a aspirației de a deține (moșteni, obține cu credit bancar) o locuință, o proprietate imobilă, un „asset”. În societatea finului de secol XX și început de secol XXI, nu atât sau nu doar salariul (eventual unul stabil și consistent, ca „fordist family wage”) e baza economiei familiale, cât *mecanismul transmiterii de bunuri* prin moștenirea averilor private. Thomas Piketty observase la un moment dat că în debutul secolului XXI „inherited wealth” ajunge să conteze la fel de mult ca pe vremea lui Balzac și al său *Père Goriot*¹⁴. O întregă filozofie a „asset appreciation” și a „inherited wealth”, cât se poate de materialistă, marchează așadar debutul noului mileniu, nu doar în SUA, ci la nivel global. Avantajul mizei pe „inheritable assets” ar fi acela

al transmisibilității, deci al unei securități materiale incomparabile cu aceea tranzitorie oferită de salariu, căci „[a]ssets are inheritable in a way professional status and wages are not”¹⁵. Dar personajele lui Braniște nu au ce *moșteni*: decât cel mult complexe trecutul familial și național, sechele ale traiului plin de privațiuni din comunism, remanente la mama protagonistei din *Interior zero* și transmise, ca un ecou difuz, fiicei.

„Interior zero”, sintagma care dă titlul romanului ei din 2016, este o metaforă a eșecului locativ derivat într-un eșec existențial. Cristina, protagonista, nu devine proprietara, nici măcar cu credit bancar, a locuinței mult-visate, fapt complicat cu o altă suită de eșecuri, provizorate, incertitudini, blazări: eșec amoros, eșec marital, eșec matern. Avortul spontan îi lasă uterul vidat, evacuat de viața care părăsise că se cuibărise în el. Uterul individual are un corespondent în uterul social – comunitatea în care protagonista ar dori o inserare cât mai facilă și securizantă. Apartamentul mult-visat are și el o funcție metonimică: e tot o cavitate potențial protectoare, deși, pe de altă parte, și potențial malefică („hrubă” e cuvântul folosit de mama Cristinei pentru a caracteriza unul dintre apartamentele nou construite de la periferia Bucureștiului pe care le vizitează ambele pentru a-și face o idee despre ce ar putea achiziționa). Paragraful final o arată pe Cristina într-o poziție de simili-*regresus ad uterum*, ghemuită în pat lângă mama ei, unicul reper valid al vieții ei, monitorizându-i respirația, sorbindu-i-o, ca un fetus. Neidentificându-și un sens, o ancoră satisfăcătoare în uterul social, Cristina revine instinctiv la soluția fetală. Caută să redevină copilul, embrionul ori elementara celulă sexuală cărora nu li se pretinde responsabilizare, inserare socială, ascensiune, în fond, *luptă*. Practic, protagonista încetează să se mai „zbată”, acceptă ca sângele să i se scurgă pe pământ, în pământ, redevenind biologie pură, antrenată de logica speciei, nu de căutarea fericirii individuale.

Dintr-o anume perspectivă, vocea Cristinei pare vocea stângii care denunță degradarea relațiilor de familie cauzată de politicile neoliberale, chiar dacă, din altă perspectivă, pare ea însăși dispusă să denunțe reprezentarea tradițională a familiei, iluziile idealizării vieții de cuplu, ca spațiu securizant, stabil etc. În volumul lui Cooper, analiza spiralei alianțelor conjuncturale dintre neoliberali și neoconservatori, cu ocazionalele cooptări ale stângii, induce la prima vedere scepticismul, deziluzia față de politică în genere: pare că nimeni nu dorește cu adevărat eliberarea sau ameliorarea stării nimănui, ce îi interesează pe toți fiind ca statul/comunitatea să plătească cât mai puțin pentru alegerile, bune sau proaste, pe care le face în viața individul. Însă cazuistica pe care o rulează Cooper duce și la concluzia conform căreia, indiferent de intențiile de prim ordin ale actorilor politici, ideologici etc., progresul/ emanciparea diferitelor grupuri vulnerabile se infiripă, se produce într-un fel sau altul. Devine un cumul de *side effects* al

căror impact, nescontat în primă instanță, pe termen lung se acumulează și generează o insidioasă schimbare de filozofie: de la cooptarea bărbaților non-albi la statutul de „breadwinner” și până la includerea tot mai largă a femeilor și a altor elemente „vulnerabile” (non-white, non-male etc.) în câmpul muncii. Incluzere care a venit la pachet nu doar cu securizarea situației economice, sociale, psihosociale a acestor grupuri, dar și cu o ameliorare a condiției lor juridice, cu o egalizare a lor în drepturi cu bărbații albi, creștini, căsătoriți etc., cu consecința relaxării discriminărilor rasiale, sexuale, de gen etc. În romanul lui Braniște nu e însă vizibilă raza de speranță pe care o permite în subtext lectura cărții lui Cooper. Femeia albă, cu studii superioare, rezidentă în urban, necăsătorită – element clar de „cognitariat” (conceptul lui Franco Berardi) – pare că dispune de mai puțină securitate economică în România postcomunistă decât bărbatul de culoare sau decât femeia de orice condiție din America anilor 1980-90.

Din alt unghi privind lucrurile, câtă vreme pare să tindă spre construirea unei familii sau spre revenirea la familia de origine, filozofia din *Interior zero* pare să flateze și o agendă neoconservatoare. Ar fi un discurs despre fetișizarea familiei, unde mama joacă rolul de „înger păzitor” și alimentator de card – singura redută a protagonistei în fața unei lumi hobbesiene. La fel de bine ar putea să flateze o agendă neoliberală, unde piața liberă țipă după nevoia de familie, iar promovarea ideii de familie, incluzând aspectul muncii domestice neplătite a femeii, devine o soluție de „privatizare a riscurilor”, spre deosebire de *welfare state*, care le „socializa”. Însă, nu-i mai puțin adevărat, recursul la „familie” pare în *Interior zero* doar o ultimă, nicidecum o primă soluție pentru o femeie care a încercat și a eșuat în destule alte proiecte până a ajunge să recurgă din nou la suportul necondiționat al familiei de origine, respectiv al mamei. În plus, familia protagonistei din *Interior zero* e monoparentală și expată, delocalizată, câtuși de puțin un model al familiei standard, așa-zis „tradiționale”. Ca să-și poată ajuta fiica cu bani, mama Cristinei acceptă joburi sezoniere în străinătate: ajutor, securitate, responsabilizare înseamnă, deci, totodată, și distanțare, alienare. Una nu poate exista fără cealaltă – de aici trauma subiacentă, difuză a protagonistei din *Interior zero*. Lipsa unui *welfare state* în România postcomunistă rimează la Braniște și cu absența Tatălui și, în fond, a Bărbatului: toți bărbații din viața Cristinei sunt tranzitorii, absenți, iresponsabili, refractari la angajamente solide pe termen lung, începând cu angajamentul pe teren erotic/ conjugal. Toposul „tatălui absent”, foarte important în proiectele alianței neoliberal-conservatoare nord-americane, care caută să responsabilizeze bărbații pentru a-și susține material progeniturile și a nu-i lăsa în seama statului, e nodal și la Braniște. „Absent father” devine în proza ei „absent male”, „absent partner”, „absent marriage”, „absent emotional partnership”. Femeile – mama, dar

și șefa firmei unde lucrează protagonista din *Interior zero* – preiau atribuțiile tuturor instanțelor masculine tradiționale furnizoare de securitate, de la ipostaza fordistă a bărbatului *breadwinner* la CEOs capitalismului târziu (în contextul particular al României, femeile preiau, se poate spune, toate atribuțiile anterior deținute de Partidul Comunist: acelea privitoare la satisfacerea nevoilor de bază ale cetățenilor). Și oferă, *in petto*, categoriilor vulnerabile ceea ce ar fi trebuit să ofere mecanismele unui *welfare state*: suport condiționat sau necondiționat. Totuși, numai într-o unică ipostază – aceea a mamei – Femeia-furnizoare-de-*welfare* -*support* nu are și o agendă secretă, de manipulare sau exploatare a celui „vulnerabil” căruia îi oferă susținere (o „pâine” = un job).

Normativitatea sexuală din fordism avusese, de altfel, multe puncte comune cu normarea relațiilor sexuale din comunismul anilor 1970-1980. Inclusiv acest tip de reprezentare a sexualității și, implicit, a ideii de familie încearcă să depășească, dar, într-un mod oarecum ambiguu, și să recucerească protagonistele din proza Laviniei Braniște. Sunt femei emancipate, educate, dar vulnerabilizate economic din fașă prin faptul de a proveni din familii formate în comunism, fără averi moștenite, fără *skill*-urile supraviețuirii pe piața liberă. Femei care înțeleg că această supraviețuire vine la pachet cu o sumă de compromisuri, unele dintre ele uriașe, cu impact enorm asupra vieții lor erotice și a dinamicii familiale, câtă vreme răpesc demnitatea ființei sau duc la rupturi ori separări traumatizante (părinții sau, după caz, copiii, devenind, de exemplu, migranți economici, a căror întoarcere în țară e de multe ori doar temporară).

Pentru Ruxandra Novac, în *Alwarda* (2021), hotelul e non-casa prin definiție, spațiul care oferă pseudo-senzația securității, a „controlului” tranzitoriu: „Când ai fost cel mai aproape să obții puțin control? În 2008, într-un hotel din bruxelles”¹⁰ sună un vers din acest volum. Dacă în 2003, în debutul *Ecografitti. steaguri pe turnuri. poeme pedagogice*, Novac își asuma încă o inimă *made in Romania* („Pe pachetul meu de țigări scrie london paris new york/ dar în inima mea scrie românia”), în *Alwarda* „românia” e o referință aproape absentă. Plecată din țara natală în deceniul 2000, Novac descoperă însă alte angoase, din care nu lipsește presiunea „forței”/ „ordinii” economice. „Pasta neagră unsă peste lucruri” este o splendidă metaforă a capitalismului, a mecanismului sau rodă/ infinit rodabil: „Avioane printre stele. Orașe extinse. Timiditate și o forță tactilă. În ultimele tale zile se va concentra acolo, în palme și în vârful degetelor. Aceeași forță a produs ceva ca o industrie grea, întinsă pe sute de ani, și apoi a distrus-o cu un gest, în lentoarea serii de vară, întoarsă spre ea însăși. Te vei întoarce și tu în forța economică, în pasta neagră unsă peste lucruri, într-un film intern despre ordine, sulfuros și intact. Vei închide ochii și vei atinge lumea, o să îi rezisti?”¹¹ Volumul abundă în etalarea de anti-repere, anti-coagulante

spațio-temporale, identitare, naționale și de orice natură. Peisajele sunt „lichide”, stările sunt „chimice”, gelatinoase, gazoase, orele, „incerte”. „Lipsa de contur”, starea de *in-betweenness* înseamnă o renunțare la rădăcini, la identitate, la naționalitate, la apartenență, la „control” sau la organizare, *i.e.*, la formele represive ale tradiției, ale istoriei, ale trecutului, ale biologiei. Novac speculează la un moment dat jocul de cuvinte „lichid” (stare de agregare) *vs.* „lichidează” (anulează). *Familia, națiunea* ca ereditate statalizată, *corpul* ca structură sau ca aluzia unei structuri sunt, toate, supuse unor chestionări în rafale: „Din tăieturi închise pe corp care arată că uneori am avut nevoie de o structură, că am fost chiar o structură, albă acoperită cu negru”¹⁸. În *Alwarda* există „orașe”, nu țări, nu popoare, căci orașele sunt contururi multiculturale, cosmopolite, fluide: „Toate orașele de fapt sunt foarte vechi și sângerează. Între avioane, circuite invadate de apă, din corp, din corpuri ale altora sudate, ca la un rave englezesc, exact așa, la scară redusă, în gelatina dintre somn și trezire. [...] Prafuri aurii care lichidează reținerea, ca la dour, când am căutat mașina pe câmp noaptea ore în șir, până am uitat de ea. 8os, repetiție, oceane. Insule, nesfârșite insule, și deasupra accidente, contraaccidente – organizare – contraorganizare – atenție.”¹⁹ Într-un volum inervat de obsesia neagregării, a „contraorganizării”, urbanul pare exact acea structură emblematică aflată în pragul dezagregării: „Orașul se deschide enorm, a devenit lichid, se sparge în raze, undeva există niște arme îngropate, le auzi zgomotul, se încarcă, orașul e în pericol, întotdeauna a fost”²⁰. „Orașele” – artefacte umane de grad înalt de complexitate – nu mai sunt zdrobite de timp, de istorie etc., ci de „chimie”²¹, de un proces disolutiv care începe de la nivel microorganic, de la particulele elementare, și în care timpul funcționează ca simplu epifenomen. Pericolul e acum planetar, ubicuu. Lumina-ca-o-seringă înfiptă în trotuar – o metaforă-cheie din volumul de debut – nu mai spune ceva doar despre România primului deceniu de postcomunism, ci despre un status planetar sinonim cu incertitudinea: „Ești o față la mare, la oostende, între dune, trăgând dungii pe nisip. Te îndrepti spre oraș, inima ta e înecatată de încredere, aerul curge. Aluneci în întunericul cald, în câteva ore îți revii, niciodată nu îți revii”²². „Încrederea” *îneacă*: e un lichid fatal, o lichidare, ca și „controlul”. Reperele unei anatomo-geo-mitologii unde naționalul, natalul, familia, tradiția nu mai înseamnă nimic fuzionează aici cu datele unei corporalități de asemenea derealizate, ca un artefact între alte artefacte, ca un detaliu de peisaj: „printr-un soare de iarnă, la ore incerte, biarritz, tanger, fes, rx, detroit”²³. Identitatea persoanei (rx – abreviere a numelui poetei) devine un punct pe o hartă în mișcare, ale cărei repere se întrepătrund, se modifică, circulă sau se evaporă aparent fără reguli.

Părăsind România postcomunistă, Novac devine o chiriașă a Europei, apoi o rezidentă a Lumii. Dar, pe

măsură ce se distanțează de țara natală, vocea ei pierde sensul și sentimentul apartenenței. Sau, văzând lucrurile altfel, câștigă un nou sentiment (superior?), al non-apartenenței. Traumele tinerei fără orizont în România lui 2003 sunt compensate acum de poziția de cetățean al unei lumi fără granițe: *Alwarda* este, în fond, un manifest al dislocării și al dislocuirii, al contra-„controlului”, al „contraorganizării”.

Arhitectul protagonist al romanului *Uranus Park* (2014) de M. Duțescu lucrează în sens contrar pulsioniilor expate sau deprimist-blazate ale vocilor din literatura unor Novac, Negrea sau Braniște: el pune la treabă iluzia sau speranțele unora de a se ancora într-o proprietate imobiliară, într-un sol stabil, într-un stat căruia să îi plătească impozite. Construiește apartamente pentru alții – „obiecte ale dorinței” locative și totodată produse ale mafiei capitaliste imobiliare (cu capital internațional) din România anilor 2000. Micro-epopee a big-„biznisului” din zona imobiliarelor, a construirii din bani privați în România anilor 2010, *Uranus Park* trebuie citit în oglindă cu situația descrisă în *Interior zero*. Cele două romane exprimă cât se poate de transparent un raport de ofertă *vs.* cerere elocvent pentru un anume stadiu al tranziției românești spre capitalism. Sunt reprezentate acolo două ipostaze/ tipologii sociale inegale, dar tipice pentru acea filozofie a pieței libere care le conține sau le face posibile. Deși atât arhitectul din romanul lui Duțescu, cât și absolventa de limbi străine din romanul Laviniei Braniște ar face parte, conform unei taxinomii sociologice privind Europa momentului²⁴, din „clasa dominantă”, e limpede că dinamica lor socială e diferită, chiar opusă. Arhitectul care se descurcă la limita legii pentru a-și înălța cariera în elita imobiliarelor ilustrează o „upward mobility story” de relativ succes, în vreme ce „proletara intelectuală” sau exponenta cognitariatului din romanul lui Braniște, care nu poate obține un credit nici măcar pentru un apartament de la periferia capitalei, spune povestea unei derive sociale și emoționale fără speranță.

La finele acestui survol minimal prin jungla traumelor economice imprimare în literatura română a ultimelor două decenii, se pune întrebarea dacă despre personajele lui Braniște, Duțescu sau despre vocile unor Novac sau Negrea se poate spune că sunt sau nu „absorbite în logica acumulării de bunuri” semnalată de Cooper în America finelului de mileniu²⁵. Răspunsul e însă echivoc sau polivalent. Personajele sau vocile lor lirice exprimă, ce e drept, această logică, funcționează în interiorul ei, în sensul în care funcționează și alți indivizi de pe planetă, dar perspectiva acestor autori asupra temei e critică și nuanțată. Ea evoluează, pe o scară largă de grade și particularități, de la blazarea subtilă a lui Braniște, care evită să pronunțe direct cuvinte precum „politică” sau „capitalism”, la furia simili-rapp a Ilenei Negrea, care nu mai are nevoie de mobilier auxiliar, de personaje fictive, de compoziții și arhitecturi stilistice pentru a-și

expune mesajul, și ale cărei poezii ar sta bine montate pe pancarte la demonstrații în piețe publice.

Personajele/ vocile lui Braniște, Negrea și Duțescu sunt însă, nu e mai puțin adevărat, emanatele involuntare ale unei progresive aprecieri a activelor („asset appreciation”) și a averilor moștenite din ultimele decenii. Acest fenomen debușează într-un gen particular de „upward mobility stories” din România postcomunistă și mai ales în România de după 2000, fie ele eșuate ori perpetuu amânate (ca la Braniște ori Negrea) sau de succes (ca la Duțescu). Se poate spune nu doar că traumele locative, visul de *ownership* al unor Braniște sau Negrea sunt legitime, în condițiile în care traiul în chirie nu e o soluție pe termen lung pentru România anilor 2000 și dat fiind că unica șansă a unei siguranțe locative pe termen lung e proprietatea privată. Dar la fel de bine se poate spune și că personajele acestor autoare sau vocile lor literare se fac, fără să conștientizeze acest fapt, purtătoarele de mesaj ale acelei perverse filozofii a „ownership society” sau a „democratizării creditului” lansate într-o alianță fără precedent de democrați și de republicani americani ca Bill Clinton sau George W. Bush din 1995 încoace, mișcare ce a provocat pe teren american criza subprimelor, tăvălugul care a dus apoi la criza financiară globală din 2008. Ele fac, indiscutabil, parte din figurația de care au nevoie pentru a se impune acele manevre financiare de import și filozofia aferentă lor – filozofia dreptului *oricui* de a fi creditabil, indiferent

de cât de puțin solvabil este –, manevre suprapuse peste sechelele induse de filozofia „locativă” din comunism și de pierderea minimei securității economice și de statut social pe care le-o oferise comunismul părinților lor. Aceste personaje/ voci sunt, așadar, victime ale istoriei, dar totodată și agenții – obscuri, contingenți, involuntari – prin care istoria lucrează.

Aparent, scurtcircuitarea acestei ecuații a eșecului locativ și identitar despre care am tratat în acest eseu s-ar putea rezolva prin renunțarea la a mai imagina existența, sinele, fericirea etc. în relație cu proprietatea privată, oriunde ar fi aceasta situată pe planetă, așa cum face Novac în *Alwarda*. Dar, pe de altă parte, s-ar putea obiecta, sentimentul (iluzia?) non-apartenenței nu se poate construi decât pe solida rețea a apartenenței/ proprietății private deținute de ceilalți: persoane fizice sau juridice care își oferă spre închiriere apartamentul sau camera de hotel ori oricare alt bun, mobil sau imobil. Lanțul dependențelor, presiunea exercitată de raportarea la camere, cavități, alveole ale locuirii se dovedește astfel fără sfârșit. Angoasa pare aptă să infiltreze orice nou spațiu identitar, orice potențială soluție de depășire a *zidurilor și cortinelor* trecutului.

Acknowledgement: This project has received funding from the European Research Council under the European Union’s Horizon 2020 research and innovation program (grant agreement No. 101001710).

Note

1. Agata Pyzik, *Poor but Sexy: Culture Clashes in Europe East and West* (Winchester UK–Washington USA: Zero Books, 2014, epub).
2. Melinda Cooper, *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism* (New York: Zone Books, 2017), 120–122.
3. „[...] neoliberal economists and legal theorists wish to reestablish the private family as the primary source of economic security and a comprehensive alternative to the welfare state. If American welfare reform has been singularly focused on the question of marriage promotion and responsible family formation in the past few decades, it is thanks to the ongoing collaboration between neoliberals and social conservatives on this point in particular” (Melinda Cooper, Melinda Cooper, *Family Values*, 9).
4. Melinda Cooper, *Family Values*, 9. Pentru discuția despre postfordism vezi și Mark Fisher, *Realism capitalist. Nu există nicio alternativă?*, traducere din limba engleză de Paul-Teodor Cristescu, introducere de Ștefan Baghiu (Cluj-Napoca: Tact, 2023).
5. „In general, leftist demands for the decommodification of social life or the protection of kinship relations all too readily lend themselves to the social conservative argument that certain forms of (domestic, feminized) labor should remain unpaid” (Melinda Cooper, *Family Values*, 23).
6. Melinda Cooper, *Family Values*, 22–23.
7. Politicile economice au reglementat infuz, subiacent, algoritmi viții de familie, chiar ai viții sexuale. Însă emanciparea femeilor ar fi dus după unii teoreticieni nu doar la câștiguri reale pentru femei, ci și la deprecierea statutului lor economic, la sporirea insecurității lor financiare, sociale etc., concomitent cu declinul familiei fordiste sau „tradiționale”. Câtă vreme relațiile de muncă și relațiile emoționale ar evolua după același tipar, între ele ar exista un determinism, o contaminare, după cum frecvent arată Cooper. Prin urmare, „flexibilitatea” sau adaptabilitatea cerute la locul de muncă în post-fordism ar fi instilat aceleași instabilitate/ mobilitate și în viața emoțională sau domestică. Feminismul, în genere politicile de stânga, eliberatoare au fost, de altfel, acuzate la pachet cu neoliberalismul pentru subminarea stabilității statutului femeii. În urmă cu câteva luni, un studiu a conchis asupra presupuselor efecte nescontate ale campaniei #MeToo, care ar afecta includerea femeilor în cercetare: „The Unintended Consequences of #MeToo. Evidence from Research Collaboration”, Marina Gertsberg, draft August 2022 Gertsberg, Marina, The Unintended Consequences of #MeToo: Evidence from Research Collaborations May 10 (2022). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4105976> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4105976>. Un efect pervers al

- emancipării femeilor ar fi dus la evitarea cooptării lor în colective de cercetare de către bărbați, care ar dori să excludă astfel potențiale acuzații de hărțuire sexuală.
8. Vezi în SUA, de pildă, dar nu numai, alianța dintre neoliberali și „new social conservative” ca răspuns la Keynesianism „as exemplified in the New Deal welfare state” (Melinda Cooper, *Family Values*, 21).
 9. Cooper arată cât de importante rămân încă, și în secolul XXI, religia pentru ideea de „familie americană” și ambele – religia și familia – pentru proiectul perpetuării valorilor neoliberale și neo-social-conservatoare, adică a perpetuării unui stat care caută să cheltuiască cât mai puțin pentru nevoile cetățeanului, făcând din „responsabilizare(a) individului” un eufemism pentru „privatizare” în termeni cât mai duri.
 10. Agnes Gagyi, *The Political Economy of Middle Class Politics and the Global Crisis in Eastern Europe. The Case of Hungary and Romania* (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021), 107.
 11. Melinda Cooper denunță o tensiune similară între politicile de „privatizare” ale familiei și camuflajul lor social-democrat, respectiv o alianță conjuncturală reciproc fructuoasă și de lungă durată între conservatori și neoliberali în postbelic nord-american. Chiar soluția aparent social(ist)ă a „democratizării creditului”, vezi nota următoare, ar constitui, de fapt, un argument subiacent al întăririi politicilor neoliberale.
 12. Adriana Stan arată, de altfel, cum realismul postcomunist este strict legat de problemele capitalismului global. Vezi Adriana Stan, „Post-Socialist Realism. Authenticity and Political Conscience in the Romanian Literature of the 2000s”, *Critique: Studies in Contemporary Fiction* 64, no. 1 (2023): 73-84.
 13. În 1995, prin Institute of Homeownership Strategy, Bill Clinton i-a tentat pe cetățenii cu venituri reduse, anterior necreditabili, să ia credite pentru a deveni investitori, a investi în case și a deveni astfel proprietari. Eugene Ludwig, care a deținut funcția de Comptroller of the Currency între anii 1993 și 1998 ai regimului Clinton, este cel care a lansat, de fapt, conceptul de „democratizare a creditului” („democratization of credit”), clamând că „năpăstuiții de ieri au devenit inima afacerilor de azi” („yesterday’s under-served have become today’s core business customers”). Plaja creditabililor era extinsă până acolo unde nu era de conceput anterior, pentru a capta și segmentul considerat anterior drept „marginal borrowers”, al afroamericanilor, al femeilor, latino etc., fără bariere de rasă și gen. Era o politică promovată ca o împlinire democratică supremă, ca o prelungire a New Deal, cu extinderea bazei de beneficiari care până atunci fuseseră excluși (Melinda Cooper, *Family Values*, 143). O soluție care ar fi legat tradiția liberală a „property owning democracy” cu un *welfare state* reformat. Altfel privind lucrurile, era și o (nouă) soluție de ușurare a *welfare state* de povara purtării de grijă a săracilor (Clinton & Co. identificând „deținerea de locuințe private ca un vector ideal al investițiilor bazate pe active și ca o alternativă generală la diminuarea veniturilor oferite de *welfare state*” (Clinton & Co. „identified private housing as the ideal vector of asset-based investment and general alternative to the diminishing returns of the welfare state”, Melinda Cooper, *Family Values*, 140). Dar aceeași politică reprezenta și o încurajare substanțială a consumului, câtă vreme „democratizarea creditului” a însemnat atragerea – eminentamente neoliberală – a unor segmente cât mai largi de populație (consumatori) în „logica inflației activelor financiare” („the logic of the financial asset inflation” – Melinda Cooper, *Family Values*, 137). „Democratizarea creditului”, care se dorea o „formă superioară de social-democrație”, ar fi fost, de fapt, o *privatizare a democrației*.
 14. Thomas Piketty, *Capitalul în secolul XXI* [2013], traducere din limba franceză de Irina Brateș și Lucia Popovici (București: Editura Litera, 2015), 50.
 15. Melinda Cooper, *Family Values*, 125.
 16. Ruxandra Novac, *Alwarda* (București: Pandora M, 2020), 44.
 17. Ibid., 70.
 18. Ibid., 52.
 19. Ibid., 55.
 20. Ibid., 38.
 21. Ibid., 9.
 22. Ibid., 36.
 23. Ibid., 60.
 24. Cédric Hugré, Etienne Penissat, and Alexis Spire, *Social Class in Europe: New Inequalities in the Old World*, Translated by Rachel Gomme with Eunice Sanya Pelini (London: Verso, 2020, epub).
 25. „...inducted into the logic of asset accumulation” (Melinda Cooper, *Family Values*, 143).

Bibliography

- Brașiște, Lavinia. *Interior zero* [Interior Zero]. Iași: Editura Polirom, 2016.
- Hugré, Cédric, Etienne Penissat, and Alexis Spire. *Social Class in Europe: New Inequalities in the Old World*, Translated by Rachel Gomme with Eunice Sanya Pelini. London: Verso, 2020, epub.
- Cooper, Melinda. *Family Values. Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*. New York: Zone Books, 2017.
- Duțescu, Mihai. *Uranus Park*. Iași: Editura Polirom, 2014.
- Fisher, Mark. *Realism capitalist. Nu există nicio alternativă?* [Capitalist Realism: Is there no Alternative?], translated by Paul-Teodor Cristescu, introduction by Ștefan Baghiu. Cluj-Napoca: Tact, 2022.
- Gagyi, Agnes. *The Political Economy of Middle Class Politics and the Global Crisis in Eastern Europe. The Case of Hungary and Romania*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
- Gertsberg, Marina. „The Unintended Consequences of #MeToo. Evidence from Research Collaboration”, draft August 2022
Gertsberg, Marina, The Unintended Consequences of #MeToo: Evidence from Research Collaborations (May 10, 2022). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4105976> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4105976>.
- Negrea, Ileana. *Țumătate din viața mea de acum* [Half My Life Now]. Bucharest: Editura Fractalia, 2021.
- Novac, Ruxandra. *Alwanda*. Bucharest: Pandora M, 2020.
- Piketty, Thomas. *The Capital in the Twenty First Century* [2013]. Translated by Arthur Goldhammer. Cambridge Massachusetts, London, England: The Belknap Press of Harvard University Press, 2017.
- Pyzik, Agata. *Poor but Sexy: Culture Clashes in Europe East and West*. Winchester UK–Washington USA: Zero Books, 2014, epub.
- Stan, Adriana. “Post-Socialist Realism. Authenticity and Political Conscience in the Romanian Literature of the 2000s.” *Critique: Studies in Contemporary Fiction* 64, no. 1 (2023): 73–84.

Acknowledgment: This project has received funding from the European Research Council under the European Union’s Horizon 2020 research and innovation program (grant agreement No. 101001710)

